

Ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën in Antwerpen

DE VLAAMSE MINISTER VAN BUITENLANDS BELEID EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het advies van het college van burgemeester en schepenen van Antwerpen, gegeven op 28 september 2018, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de departementen of agentschappen van de Vlaamse overheid, bevoegd voor ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, leefmilieu, natuur en energie, mobiliteit en openbare werken, landbouw en visserij, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, gegeven op 26 september 2018, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën aantoonst;

Overwegende dat Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën als monument historische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën bevindt zich op de breuklijn gevormd door het Tweede Vaticaans Concilie, dat een kantelpunt vormt in de traditie van de kerkelijke architectuur. Zij is de getuige van een nieuwe kerkelijke realiteit die sinds 1965 en tot vandaag doorwerkt. In oktober 1962 roept paus Johannes XXIII ruim 2.500 bisschoppen samen om het Tweede Vaticaans Concilie te starten. Doel was het zogenaamde *aggiornamento*: men wilde de Kerk terug bij de tijd brengen door verandering en vernieuwing. Concreet was het de bedoeling om het geloof terug aan de gelovigen te geven en een actieve deelname te bekomen. Dit had een zeer grote impact op de architectuur van het kerkgebouw: zichtbaarheid werd hoog in het vaandel gedragen, de kerk moest laagdrempelig worden en soberheid kwam centraal te staan.

Ontworpen in 1967 behoort de Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën tot de eerste generatie kerkgebouwen, waarvan het concept na het Tweede Vaticaans Concilie tot stand kwam. Het gebouw staat model voor de zoektocht naar een nieuw type kerk, aangepast aan de veranderde liturgische vereisten die door het Tweede Vaticaans Concilie werden geformuleerd. Het concept van de gemeenschapskerk komt enerzijds tot uiting in de plattegrond van de eigenlijke kerkruimte, opgevat als een auditorium met hellende vloer en onbelemmerd zicht op het centraal ingeplante altaar, zonder koorafsluiting. Anderzijds is het programma van de kerk opgevat als een parochiaal centrum, met specifieke ruimten voor niet-liturgische activiteiten van de parochiegemeenschap en het ermee verbonden verenigingsleven. Tenslotte vertoont de kerk de functionele opsplitsing in de grote kerkruimte en een kleine winter-, week- en biechtkapel, zonder een afzonderlijke doopkapel;

Overwegende dat Parochiekerk Sint-Anna ten Drieen als monument architecturale waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Architect Jozef R.J. (Jos) Ritzen hoort in tegenstelling tot generatiegenoten als Marc Dessauvage, Paul Meekels en Alfons Hoppenbrouwers niet tot de vernieuwers in de kerkenbouw. Tijdens zijn loopbaan die zich in de luwte voltrekt, met name op de Antwerpse Linkeroever, ontwerpt hij met tien jaar tussentijd slechts twee kerkgebouwen waarvan Sint-Anna ten Drieen de eerste is. De zoektocht naar een typologisch model dat de nieuwe liturgische vereisten zo kort na het Tweede Vaticaans Concilie kan belichamen, brengt de architect en zijn opdrachtgever na tal van Europese omzwervingen bij de tien jaar eerder gebouwde *Bruder Klaus Kirche* in het Zwitserse Birsfelden. Deze katholieke kerk behoort tot de belangrijkste creaties van de Zwitserse architect Hermann Baur, één van de voortrekkers van de eigentijdse kerkenbouw in Europa, die tijdens zijn loopbaan meer dan dertig katholieke nieuwbouwkerken ontwierp. Baur liet zich bij het ontwerp duidelijk inspireren door Le Corbusier's *Notre Dame du Haut* in Ronchamps, en ontwikkelde door gebruik te maken van schaalconstructies een dynamische kerkarchitectuur die zich afzette tegen de conventionaliteit van de rechthoekige plattegrond en het dominante basilicale schema. Hoewel nog geconcentreerd in navolging van de preconciliaire liturgievereisten, beantwoordde de *Bruder Klaus Kirche* reeds ten volle aan de typologische vernieuwingen die pas na het Tweede Vaticaans Concilie ingang zouden vinden in de kerkenbouw. Ritzen neemt de plattegrond, de volumetrie en de typologie quasi integraal over, weliswaar op kleinere schaal aangepast aan de behoeften van de Sint-Anna-ten-Drieenparochie. Daarmee introduceert hij een uitermate vooruitstrevende kerktypologie in het jonge postconciliaire Vlaanderen, die slechts in de detailuitwerking zoals de inplanting van de toren en de schikking van de nevenruimten naar eigen hand wordt gezet. Ritzen maakt de kerkarchitectuur ook ondergeschikt aan de artistieke invulling van het gebouw, de 'dalles de verre' of glas-in-betonramen. Voor dit onderdeel van het bouwproject, bepalend voor uitzicht, ruimtewerking en sfeerschepping, doet hij beroep op een van de meest gerenommeerde glazeniersateliers van Europa, met een wereldwijde uitstraling;

Overwegende dat Parochiekerk Sint-Anna ten Drieen als monument artistieke waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De erfgoedwaarde van de Parochiekerk Sint-Anna ten Drieen berust primair op het ensemble glas-betonramen door de Franse glazenier Jacques Loire (°Chartres, 1932). Hij is de zoon van Gabriel Loire (Poancé, 1904-1996), de stichter van het gerenommeerde, in Chartres gevestigde Ateliers Loire, dat zich van bij de oprichting in 1946 toelegde op de techniek van de 'dalle de verre'. Het atelier is in de naoorlogse periode wereldwijd actief met grootschalige realisaties, en tekende in België eerder voor de glasramen van de beschermde Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk door Jozef Lantsoght in Koksijde. Jacques Loire, die vanaf 1951 deel uitmaakt van het atelier en aan de belangrijkste opdrachten participeert, neemt in 1970 de leiding van het atelier over. Het ensemble glas-in-betonramen van de Sint-Anna-ten-Drieenkerk, behoort tot de meest grootschalige eigen creaties uit de vroege fase van zijn loopbaan. In overleg met Ritzen creëerde Loire een merkwaardig ensemble van abstracte composities, waarvan kleur en patroon een dialoog aangaan met de architectuur, aangepast aan de locatie, de orientatie en de gewenste lichtinval in de kerk en haar nevenruimten. Het geheel behoort tot de belangrijkste ensembles van naoorlogse glaskunst, en met name glas-in-betonramen in Vlaanderen. Deze laatste kunstvorm en techniek kent hier een eerste aanzet tijdens het interbellum met belangrijke ensembles als de beschermde Sint-Albertuskerk in Genk-Zwartberg, en de Sint-Theodarduskerk in Beringen-Mijn, beide door de architect Henri Lacoste. Voor de naoorlogse periode, waarin glas-in-betonramen een hogere vlucht nemen maar een minderheid blijven in vergelijking met de toepassing van glas-in-loodramen, ontbreekt tot op heden een gedetailleerde inventaris. In een eerste poging kwam Karen Van Dorpe in 2002 tot een veertigtal ensembles van uiteenlopend belang, maar daarin ontbreken bijvoorbeeld al het belangrijke glas-in-betonraam door René Guiette van de beschermde Sint-Lambertuskerk in Muizen, en het ensemble van de Parochiekerk Sint-Anna-ten-Drieen. Naar erfgoedwaarde vergelijkbare voorbeelden of ensembles van glas-in-betonramen zijn: het ensemble in de beschermde Onze-Lieve-Vrouw-ter Duinenkerk in Koksijde door Gabriel Loire, het raam in het Da Vinci-museum van de abdij van Tongerlo door

Jean-Pierre Tuerlinckx, de ensembles in de Onze-Lieve-Vrouw-Boodschapkerk en de Stadsschouwburg in Antwerpen, en de Sint-Bernadettekerk in Mortsel door Herman Wauters, het raam van het klooster Zonnelied in Oostende en het ensemble in de Sint-Stephanus en Theodoruskerk in Vichte door Michel Martens,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 worden de volgende onroerende goederen voorlopig beschermd als monument:

Parochiekerk Sint-Anna ten Drieen met omringend plantsoen, Hanegraefstraat en Gaston Burssenslaan zonder nummer in Antwerpen, bekend ten kadaster: Antwerpen, 13de afdeling, sectie N, perceelnummers 776/T7, 776/C8 en 774/F6 (deel).

De voorlopig beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de voorlopig beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. Het monument heeft de volgende erfgoedwaarden:

- 1° historische waarde;
- 2° architecturale waarde;
- 3° artistieke waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

Exterieur

De constructie van de Parochiekerk Sint-Anna ten Drieen berust op een structuur uit gewapend, glad bekist, wit beton waarin ook de half vrijstaande, 29 m hoge klokkentoren is geïntegreerd. Metalen vakwerkliggers rustend op de betonnen ringbalk vormen de hellende dakconstructie, die de grote liturgische ruimte zonder steunpunten overspant. Het hoofdvolume van de kerk, dat naar achter toe in hoogte toeneemt, heeft de vorm van twee kwartcirkelsegmenten. Deze overlappen elkaar in de kern, en huisvesten respectievelijk het schip en de koorpartij. Aan de west- en zuidzijde leunt een laag, secundair, volume onder een plat dak, in de vorm van een ellenboog, over twee derden van de omtrek tegen het hoofdvolume aan. Dit volume huisvest van noord naar zuid de weekkapel, de misdienaarskamer, de sacristie, de kerkenraadkamer en de spreekkamer. Van de terreinhelling is gebruik gemaakt voor de inrichting van een souterrain onder dit laatste volume, met extra lokalen voor de parochiewerking. Een balkvormig portaal onder een luifel leunt in de middenas tegen de kwartronde hoofdgevel van de kerk aan, die op het noordoosten georiënteerd is. De klokkentoren vormt een portiekstructuur met drieledige klokkenstoel en kruis in de top, waarvan één steunpijler op het dak rust, en de tweede los van het kerkvolume tot op het maaiveld reikt, ingeplant op de zuidoostelijke hoek van het hoofdvolume. Deze vier elementen, het hoofdvolume, het secundaire volume, het portaal en de klokkentoren, bepalen de volumetrie van het kerkgebouw. Dit laat zich beschrijven als een samenstel van gesloten, elementair geometrische volumes met een horizontale gelaagdheid, verticaal geaccentueerd door de ijle, opengewerkte structuur van de klokkentoren.

De gevels van zowel het hoofd- als het secundaire volume hebben een buitenparement uit geglazuurde gevelsteen van een lichtblauwe tint in halfsteens verband. Overwegend blind en zonder profilering, rust het baksteenparement op een vlakke plint uit blauwe hardsteen. De enige vorm van versiering is een in zwarte, grijze en roze baksteen uitgevoerde compositie met kruismotieven, die als tableau in het blinde muurwerk van de noordgevel is geïntegreerd, naast het zijportaal. De noordoost- en de zuidgevel van het hoofdvolume worden over een groot oppervlak doorbroken door translucide glas-in-betonmuren, geritmeerd door slanke

betonpijlers. Het betreft vier grote raampartijen: de grote gebogen raampartij van de hoofdgevel in de middenas gemarkeerd door een betonportiek waarin het portaal is ingekast, twee raampartijen in de oostelijke en westelijke koorwand waarvan de eerste wandhoog en de tweede vanaf het secundaire volume, en tenslotte de langgerekte raampartij in de zuidgevel van het schip die in een betonportiek bevat is. Een doorlopend bandraam geritmeerd door betonposten, doorbreekt over de volledige omtrek manshoog de gevel van het secundaire volume. Volledig glazen deuren (Securitglas) met aluminium handgreep van een standaardtype, sluiten het driedelige hoofdportaal van de kerk en het portaal van de weekkapel transparant af.

Het plantsoen vóór de hoofdgevel van de kerk heeft een open karakter, dwars doorsneden door de gebogen, verharde oprit die vanaf de straat vanuit twee richtingen naar het hoofdportaal leidt. Een rechtlijnige verharde toegangsweg leidt van de straat naar het portaal van de weekkapel. De beplanting bestaat uit een lage haag die de omtrek van het plantsoen volgt, enkele solitaire op per twee tot drie gegroepeerde loofbomen van verschillende soort, waaronder plataan, esdoorn, berk, linde, paardenkastanje, eik, appelaar en acacia, en tegen de voet van de kerk aan beide zijden van het portaal een gesloten massief van heesters. Achter de kerk, vanaf het voetpad naar het inkomportaal van de dienstruimten, is het plantsoen dichtbegroeid met loofbomen en heesters, die een gesloten groenscherm vormen dat de kerk grotendeels aan het zicht onttrekt.

Plattegrond

De plattegrond van het kerkgebouw is opgedeeld in vier zones. De belangrijkste, de grote liturgische ruimte vormt zoals in de opstand een combinatie van twee tegengestelde kwartcirkelsegmenten van verschillende grootte, die elkaar in de koorpartij overlappen. In de middenas leunt het hoofdportaal als kleinste zone tegen hoofdvolume aan, met een licht gebogen portaalwand, en licht binnenwaarts wijkende zijwanden. De derde zone vormt de rechthoekige weekkapel, die aan de noordzijde tegen het kerkschip aanleunt. Deze wordt voorafgegaan door het zijportaal met de bordestrap naar de lokalen in het souterrain. De vierde zone is het geheel van dienstruimten aan de buitenrand van het koor, ontsloten door een gang met buitenportaal in de oostgevel. Van noord naar zuid bevinden zich hier achtereenvolgens toiletten, een tweede trap naar het souterrain, een lokaal voor misdienaars en zangers, de sacristie in de as van het koor, de kerkraadskamer en de spreekkamer.

Interieur

De parochiekerk beantwoordt aan de typologie van de gemeenschapskerk, bepaald door eenvoud en bescheidenheid, meer op mensenmaat en dicht bij de geloofsgemeenschap.

De hoofdtoegang tot de kerk wordt gevormd door het hoofdportaal, een lage balkvormige ruimte met een vloer uit wijnrode tegels (type Hoganas), geschilderde bakstenen zijwanden en een betonnen zoldering met cirkelvormige lichtkoepels. De buitendeuren zijn uit veiligheidsglas met aluminium handgreep, de binnendeuren uit beschilderd hout eveneens met aluminium handgreep.

Opgevat al een waaivormig amfitheater met een hellende vloer en zoldering, wordt het ontwerp van de grote liturgische ruimte bepaald door de centrale en alom zichtbare positie van het altaar. Dit vrije, niet hiërarchische ruimteconcept dat verbondenheid en maximale participatie van de gelovigen beoogt, en de afstand tot de priester tot een minimum reduceert, vertaalt de democratisering van de liturgie sinds het Tweede Vaticaans Concilie. De kerkruimte is 31 m diep met een breedte die van 45 m ter hoogte van het portaal afneemt tot 16 m in het koor, in hoogte afhellend van 9,60 tot 8,40 m. Oorspronkelijk ging de capaciteit uit van 700 zitplaatsen, met nog eens 100 in de weekkapel, die echter niet volledig werd benut. Drie treden hoger gesitueerd vormt het koor een ingetogen, ellipsvormige apsisruimte, die in tegenstelling tot het veeleer duistere auditorium, nadrukkelijk zij het indirect wordt verlicht door heldere, aan het frontale zicht onttrokken glas-in-betonramen. Met een draagstructuur uit glad bekist zichtbeton van een witte tint, is het baksteenmetselwerk geschilderd in wit- en grijstinten, die contrasteren met de wijnrode tegelvloer (type Hoganas) en de houten lattenzoldering waarin geïntegreerde verlichting.

Eenvoudig van opzet is de weekkapel, een rechthoekige ruimte in dezelfde materialen (geschilderd baksteenmetselwerk, wijnrode tegelvloer (type Hoganas), houten

lattenzoldering) als de kerkruimte, met enkele kleine bovenlichten in de zoldering. Hierbij sluit het zijportaal aan, dat via glazen deuren in verbinding staat met de kerkruimte. Het vormt één geheel met traphal naar het souterrain. Deze ruimte met vierkante plattegrond wordt ingevuld door de betonnen bordestrap, die eveneens met dezelfde wijnrode tegels is bekleed, en uitgerust met een eenvoudige aluminium leuning van rechte spijlen.

Bij de weekkapel sluit de dienstenvleugel aan met achtereenvolgens de toiletten, de keldertrap, de vroegere misdienaarskamer, de sacristie, de kerkenraadskamer en de spreekkamer, die aan de zijde van het koor ontsloten worden door een doorlopende gang. Het interieur van deze vleugel opgedeeld in wigvormige ruimten is uitermate sober en functioneel, hier met een gele tegelvloer (type Hoganas), geschilderd baksteenmetselwerk, en een betonnen zoldering.

Glas-in-betonramen

Het ensemble glas-in-betonramen van de grote liturgische ruimte bestaat uit het grote raam over de volledige hoogte van de noordoostgevel rond het portaal, een langgerekt manshoog raam in de zuidgevel, en twee ramen aan beide zijden van het koor waarvan één over de volledige wandhoogte. Het ensemble glas-in-betonramen van het zijportaal, de weekkapel en de dienstenvleugel bestaat uit een doorlopende fries die manshoog in de buitenwand van de secundaire vleugel is geïntegreerd, geritmeerd door betonnen posten. Voor deze zelfdragende glas-in-betonramen is techniek van de *'dalle de verre'* toegepast. Samengesteld uit gestapelde panelen van maximaal 1 m hoog en als lichtgevende muren geïntegreerd in het betonskelet van de ruwbouw, vormt elk raam telkens een doorlopende abstracte compositie. De panelen zijn als een mozaïek samengesteld uit onregelmatig afgehamerde stukken mondgeblazen, in de massa gekleurd antiekglas van 22 mm dikte, met de typerende oneffenheden, luchtbellens en hamersporen, gegoten in beton. Kleur, tonaliteit en transparantie staan in relatie tot de locatie, de orientatie en de gewenste lichtinval en sfeer in de samenstellende delen van het kerkinterieur. Zonder iconografisch programma maar als persoonlijke reflectie van de glaskunstenaar op de architectuur, genereren de glas-in-betonramen een ingetogen sfeer die de buitenwereld op afstand houdt en het interieur onderdompelt in een licht van stilte en rust. Het grote noordoostraam rond het portaal is opgebouwd uit de zuivere kleuren blauw, groen en rood, met hier en daar wat geel. Bedoeling van architect en glazenier was via de tonaliteit en transparantie van het gekleurde glas een geleidelijke overgang te creëren van het donkere metselwerk van de buitenmuren naar de lichtzone boven het portaal. Het weinige zonlicht die de noordoostelijke orientatie met zich mee brengt, versterkt daarbij de veeleer gedempte sfeer. Om de aandacht niet af te leiden van het liturgisch gebeuren is het zuidraam, een uit deinende abstracte compositie, opgebouwd uit pasteltinten die opgluieren in de middagzon. De twee hoge smalle ramen in de koorpartij, bedoeld om scheerlicht te werpen op de gebogen koorwand en zo de aandacht te vestigen op het altaar, zijn opgebouwd uit lichte en warme tinten met een grotere transluciditeit, in een dynamische, gecentreerde compositie. Een ononderbroken fries vormen de hooggeplaatste ramen die doorlopen over de weekkapel en nevenruimten, met per lokaal een eigen identiteit gebaseerd op het kruismotief. Dit laatste komt het sterkst tot uiting in de sacristie. Westelijk georiënteerd en opgluierend bij avondlicht, bestaat de fries van de weekkapel en het zijportaal vooral uit blauw glas met rode accenten, geïnspireerd op de gotische glas-in-loodramen van de kathedraal van Chartres, de woonplaats van glazenier Jacques Loire. In de sacristie en de flankerende ruimten overweegt het kleurloze glas omwille van de lichtinval en helderheid, opgehoogd met kleuraccenten in blauw, geel, rood, oranje en groen. Ter hoogte van de keldertrap en inbouwkasten is enkel kleurloos glas toegepast.

Meubilair

Het tabernakel dat in de koorwand is geïntegreerd, is een ontwerp van Jacques Loire, dat in 2012 werd geplaatst. Het betreft een roestvrij stalen kast met een deur uit met goudemal opgehoogd gethermoformeerd glas.

Art. 3. Voor het beschermde monument gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° de algemene doelstelling van de bescherming is het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden;

- 2° elke beheersdaad moet de beschermde erfgoedwaarden, erfgoedkenmerken en – elementen respecteren en ondersteunen. Dit vereist een geïntegreerde en duurzame aanpak waarbij de impact op het geheel wordt afgewogen en waarbij de draagkracht niet wordt overschreden. Bewaren gaat daarbij voor op vernieuwen. Dit veronderstelt vakkundig onderhoud en conserverende ingrepen;
- 3° met betrekking tot het exterieur beoogt de bescherming het behoud van de buitenarchitectuur waarbij de architecturale eigenheid zoals voorzien door Jos Ritzen dient gerespecteerd te worden en herkenbaar te blijven. Bijzondere aspecten van het exterieur zijn de betonstructuur, het metselwerk van het gevelparement in halfsteensverband uit geglazuurde gevelsteen van een lichtblauwe tint waarin een kruismotief is verwerkt, de glas-in-betonramen en de klokkentoren opgebouwd uit betonnen portieken;
- 4° met betrekking tot het interieur beoogt de bescherming in de eerste plaats het integrale behoud van het ensemble glas-in-betonramen door Jacques Loire van kerk, weekkapel en dienstruimten, met inbegrip van het door Jacques Loire ontworpen tabernakel, die essentieel zijn voor de erfgoedwaarde van het gebouw. Verder beoogt de bescherming het behoud van de planindeling en de sobere interieurafwerking van de eigenlijke kerkruimte, de weekkapel en hun respectievelijke portalen. Het behoud van de gekozen materialen (tegelvloeren, houten zolderingen, glazen of houten deuren) en kleurstellingen is aangewezen. Indien herschilderen van de wanden en toegangsdeuren noodzakelijk is, is het aangewezen de in 2012 door Jos Ritzen en Jacques Loire bepaalde kleurstelling op basis van materieel-technisch onderzoek te hernemen. Herindeling van de dienstruimten is mogelijk voor zover de continuïteit van het glas-in-betonraam niet wordt verstoord.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:

- 1° het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het goed regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren van constructies:
  - a) het verwijderen, vervangen of wijzigen van het dakvolume, de dakbedekking, de dakconstructie en gootconstructies;
  - b) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
  - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
  - d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, oculi, poorten, inclusief de beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
  - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
  - f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden, met uitzondering van verkiezingspubliciteit en met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekend gemaakt dat het goed te koop of te huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4m²;

- 5° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
- a) het plaatsen of wijzigen van boven- en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
  - b) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen;
  - c) het vellen of beschadigen van bomen en struiken die opgenomen zijn in het beschermingsbesluit of in een goedgekeurd beheersplan, en elke handeling die een wijziging van de groeiplaats en groeivorm van de bomen en de struiken die opgenomen zijn in het beschermingsbesluit of in een goedgekeurd beheersplan tot gevolg kan hebben;
  - d) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen de straal van 30 m rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
  - e) het uitvoeren van graafwerken die de stabiliteit van de gebouwen en constructies in gevaar kunnen brengen;
  - f) het plaatsen of wijzigen van straatmeubilair, met uitzondering van niet-aard- en niet-nagelvaste elementen en verkeersborden vermeld in artikel 65 van het Koninklijk Besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg;
  - g) het aanleggen van sport- en spelinfrastructuur of parkeerplaatsen;
  - h) het structureel en fundamenteel wijzigen van de aanleg van het plein.
- 6° het uitvoeren van de volgende handelingen aan of in het interieur:
- a) het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
  - b) het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe structuren;
  - c) het uitvoeren van werken die het uitzicht of de indeling van het interieur wijzigen;
  - d) het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
  - e) het verwijderen, vervangen of wijzigen van plafonds, gewelven, vloeren, trappen, stucwerk, wand- en plafondschilderingen, wandbekledingen, binnenschrijnwerk, inclusief de beglazing, lambriseringen, beslag, hang- en sluitwerk, en van de waardevolle interieurdecoratie;
  - f) het bepleisteren van niet-bepleisterde elementen of het bepleisteren met een andere samenstelling of textuur, alsook het ontpleisteren van bepleisterde elementen;
  - g) het beschilderen van ongeschilderde elementen of het schilderen in andere kleuren of kleurschakeringen of met een andere verfsoort dan de aanwezige;
  - h) het plaatsen of vernieuwen van technische voorzieningen, zoals verwarming, klimaatregeling, elektrische installatie, geluidsinstallatie, sanitair, liften en beveiligingsinstallaties, met uitzondering van die installaties waarvoor geen destructieve ingrepen moeten gebeuren en/of die geen storende visuele impact hebben op het waardevolle interieur.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel,

05 APR. 2019

De Vlaamse minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed,

Geert BOURGEOIS